

LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

BALOGH EDGÁR (Kolozsvár). — Stilusomat nemegyszer érte már jogos vagy jogtalan bírálat, hol a nyelvi hagyományosságot bélyegezték meg barokknak, hol a szavak és képek szétbontási és újraköltési vagy kapcsolási kísérletét vélték szokatlansága miatt képzavarnak, s ez nem is baj, az irodalomkritika legyen éber az anyanyelv művelése dolgában. Annál kínosabb számomra, ha szerkesztői átirások vagy figyelmetlenségek, sajtóhibák folytán válok támadhatóvá, hiszen ilyenkor a véletlenek játéka vagy a szövegembe játszó korlátoltság nemcsak bírálhatóvá, hanem egyenesen nevetségessé is tesz, s az esetleges helyreigazítások csak egy részét érik el az olvasóknak. Nemegyszer megpróbáltam egész cikkeimben visszavágni az ilyen értelmetlenségekre, a tudatos vagy tudatlan torzításokra, stilizálásokra, melyekről a szerkesztő tehet. Az *Új Élet* adta egyszer tollamra, hogy „leporoltuk a port cipőinkről”, nem mervén vállalni az én szövegem ősdinak vélt *lepalltuk a port* kitételét; a *Dolgozó Nő* adta szájamba, hogy „kiteljesítjük a két háború közt felecsillant kísérletezések erkölcsi forrását” (eredeti szövegem ez volt: *el fogunk még találni a két világháború közt felcsillant kísérletezések tiszta forrásáig*); majd az *Utunk* lepett meg azzal, hogy „a mi korunk írójának felépítése” foglalkoztat (az írók *fellépése* helyett); de ez mind semmi ahhoz képest, hogy a *Korunk* 1972. 9. száma szerint — az 1294. lap 2. bekezdésében — én az ipari szennyeződést, a metropolis-elidegenedéseket és az atomkori elembertelenedést olyan „törekvés”-nek vélem, amelytől egykor a vargyasi székelyek lármafa gyűjtésével óvták a nagyvilágot. Ejnye. Ilyesmit írtam volna? Az eredeti szövegben egy történelmi hasonlatot kockáztattam meg, mondván, hogy a mai szennyeződés, elidegenedés, embertelenség olyan, mint a *törökvész*, amelyre valamikor valóban a cikk szavaiban forgó falu Látóhegyéről figyelmeztették a békés hátvilágot. Ilyenkor beszélnek a sajtó ördögéről. Egy-egy szó elírása könnyen megbocsátható, de amikor a cikk poénjéről van szó, éppenséggel az írás értelmi magjáról, sokkot kap az író. S mint a felsorolt esetekben, újra tollat ragad, nem elégedvén meg a sablonos helyreigazítással. Megint csak ki kell mondani: szövegbe lépni tilos! Szerkesztőnek, szedőnek, korrektornak, tisztafej-olvasónak az írói hűségre jobban kell vigyáznia. Az író kötelessége — Tamási Áronnal szólva — az, hogy adja vissza a szónak eredeti értelmét, vagyis legyen egyenes beszédű, a szerkesztési gépezetnek pedig nem szabad kitennie íróit és olvasóit semmiféle félreérthetőségnek, az eszmemenet megszakadásának. E sorok közreadásáért a lapnak, melyhez négy évtizedes emlék és azonos cél fűz, hálás köszönetet mondok.

*

DÁNIELISZ ENDRE tanár (Szalonta). — Kisvárosaink sajtójának múltja érdekes kérdéseket vet fel, s bepillantást nyújt szellemi életünk egykori alakulásába. Ebben az értelemben mutatnám be Szalonta sajtójának történetét. Az első lap kiadása Reich Jakab nyomdásznak köszönhető, aki 1889-ben jelenteti a *Nagyszalonta és Vidékét*. Ez a lap, a különféle politikai változásokat átvészelve, majdnem fél-századon át, 1937. június 6-ig rendszeresen eljut a helybeli olvasókhöz. (Más adat szerint Adler Jakab nyomdász kezdeményezte a lapalapítást, és csak 1895 júliustól vette át Reich Jakab.) — Az alapítás körül leginkább Szikszay Lajos tekintélyes ügyvéd és takarékpénztári igazgató buzgolkodott. Őt tiszteljük a lap első felelős szerkesztőjeként, aki több jótollú szalontai és nagyváradi értelmiségit nyert meg a lap számára, köztük Iványi Odön író, Rozvány György ügyvédet, Kolozsváry Aladár gimnáziumi tanárt, Csorvássy István közírót. Néhány év múltán utóbbi lett a főszerkesztő. Ő újabb személyiségeket nyer meg külső munkatársaknak: Rudnyánszky Gyulát, a költőt, E. Kovács Gyula színművész-költőt, a kolozsvári Nem-

zeti Színház tagját. 1893 végén *Szalontai Lapok* címmel jelenik meg az újság. Noha az említett jeles munkatársak egy része csak időnként ír a lapba, az ő másfél évtized sok irodalom- és helytörténeti anyagot tartalmaz. Elsősorban Rozvány György (Arany János egykori barátja) forrásértékű közleményeire gondolunk. (Az *Arany János életéből* című tárcasorozat 1890. I. 12.—1890. V. 11. között jelent meg.) Rozvány lankadatlanul tevékenykedik városa kommunális fejlesztése ügyében. Hol a piactér rendezése, hol közfürdő létesítése érdekében használja fel a nyomtatott szövegeit. Később az ő szellemében ír a társadalmi igazságtalanságok ellen kisebb fia, Rozvány Jenő, a szalontai helyi közelet ismert egyénisége. — A *Szalontai Lapok* ekkori számai kül- és belpolitikával nem foglalkoznak. (Hogy a „politikai hetilap” minősítést feltüntethesse, a tulajdonosnak 5000 forintos kauciót kellett volna letennie. Ilyen befektetésre Reich Jakab ekkor még nem vállalkozott.) Harmadát, negyedét a hirdetések, a többit a helyi és környékbeli események hírei töltik ki. 1890-től Nagy Márton publicista, szalontai főszolgabíró veszi át a lap irányítását, s ugyancsak ő szerkeszti 1895-től a helyi sajtó második időszaki termékét, a *Rendeleti Közlönyt*. Nagy Márton műveltsége, újságírói tapasztalata, szervezőkészsége a *Szalontai Lapokat* a hasonló vidéki sajtótermékek szürke egyhangúsága fölé emelte. — A század első évében újabb nyomdász, Liebermann Mór telepedik meg a városban, s ő indítja meg a *Nagyszalonta* című „szépirodalmi és társadalmi” hetilapot. Felelős szerkesztője dr. Podhraczký Rezső ügyvéd, és a lap kitapinthatóan az értelmiség orgánuma kívánt lenni. Közösségi gondokkal gyakorta foglalkozik. Így a közvilágításért, járdakészítésért, máskor a középiskola főgimnáziumi rangra emeléséért vagy Arany-szoborért száll síkra. Részletesen beszámol a helyi rendezvényekről, ünnepekről, megjelent szépaszszonyokról, de nem hiányzik a pletykarovat és a sok hirdetés sem. Mindezek ellenére rövid négy hónap múltán megszűnik. — Liebermann nyomdáját később Pick Gáspár veszi át. Nála jelenik meg 1907—1908, majd 1911—1914 között a *Szalontai Friss Újság*. Vezércikkeiből, országgyűlési beszámolóiból ítélve szókimondó liberális lapnak tűnik, az egykori nyomdászok, szerkesztők visszaemlékezése szerint azonban a Tisza család politikai érdekeit szolgálta. — 1910 októberétől Reich Jakab (magyarosított nevén most már Székely J. Jenő) újságja is politikai napilappá vált. Főképpen az 1913—1919 közötti időszak példányaiban találhatunk a hely- és irodalomtörténet, valamint a néprajz tárgykörébe tartozó, maradandó értékű közleményeket. A főgimnáziumi rangra emelt iskolához jeles tanárok kerülnek, az etnográfus Szendrey Zsigmond és Visky Károly, a város történetét író Móczár József, a polgári leányiskolához pedig a fáradhatatlanul szervező H. Fekete Péter, és itt lelkészkedik Debreczeni István, az Arany-életmű egyik szakértője. A helyi művelődési élet és a tudományos kutatómunka fellendült, s ezt a sajtó is tükrözi. — 1907-ben ennek az újságnak a hasábjain jelenik meg először nyomtatásban a még szalontai diák Zilahy Lajos neve, de nem prózát, hanem verset szignál. 1922-ig, eltávoztáig több versét közlik és egy megemlékezését Arany Jánosról. Az irodalmi rovatban olyan költők is helyet kapnak, mint Ady, Gyóni Géza, Szabolcska. — A *Szalontai Lapok* az 1918-as polgári demokratikus forradalom, majd a Tanácsköztársaság idején folyamatosan megjelenik. Ezt a laptulajdonos fiának, a haladó gondolkodású Székely József ügyvédnek felelős szerkesztőként való bekapcsolódása tette lehetővé. — A forradalom napjaiban, 1918. XII. 14. és 1919. IV. 22. között egy új sajtótermék, a *Testvériség* is megjelenik. Alcíme szerint a *nagyszalontai szocialista munkások hetilapja*. Felelős szerkesztője a ma is élő Mágori Lajos szabósegéd (a városi népbiztoság akkori elnöke), és főmunkatársa Rehák Pál tanár. A tárgyalat témaköröket bemutatandó, idézem néhány fontosabb cikk címét: *Viharban, Munkásotthonok, Kommunista vagy egyedi termelés?, Ellenforradalom?, A nemzetközi forradalom él!, Új, harcos gárda, A polgári pártok terrorja, A szocialista községi politika*. — A háború után a Székely család az, amely alkalmazkodni tud a megváltozott helyzethez, és kieszközli a *Szalontai Lapok* újramegjelenését. A nyomdatulajdonos veje, Faragó Rezső vállalja a vezetést. Őt év múlva a nyomdát és a lapot a korábbi tulajdonos öccse, Székely Ármin veszi át. 1937. június 6-ig, megszűnéséig több szerkesztő váltja egymást a *Szalontai Lapok* élén. Közülük jelentősebb az 1930-ban itt megtelepedett, baloldali nézeteit bátran valló Reményi Sándor, aki 1933 januárjában önálló, baloldali irányzatú lapot alapít, a *Reggeli Újságot*. A laptulajdonos maga a nyomdászok közössége volt. Sajnos, a lap öt heti megjelenés után megszűnt. Ellenben az uralmon levő liberális párt anyagi segítsége huzamosabb életet biztosít helyi lapja, a *Szemle* számára. Első száma 1927. XII. 15-én jelenik meg Kovács Béla tanár, a párt helyi expo-

nense szerkesztésében. A liberálisok bukása után a *Szemle*, többszöri átszervezése ellenére is, 1931-ben visszavonhatatlanul kiműlik. Tartalmáról ugyanaz mondható el, mint többi társáérol: kevés magvas anyagot közöl, a legtöbb hasábot hirdetések s a mozi propagandája foglalja el. — 1929 elején Gaál Sándor nyomdász önálló-sítja magát. Saját gépeket szerez, és a maga lapját adja ki, *Az Újság*. Ebben az időben a 14 ezer lakosú városnak három napilapja van: a *Szalontai Lapok*, a *Szemle* és *Az Újság*. Lényeges különbség nincs közöttük. Mindegyik hirdetések-ből, reklámokból s esetenként ún. revolverező cikkek nem-közléséből tartja fenn ma-gát. Egyetlen főszerkesztő, Reményi biztosít teret külső munkatársaknak, a helyi értelmiség esetenkénti közreműködésével. A többi cikket a rádió alapján írták, a nagyobb lapokból ollózták. 1935 körül a *Szalontai Lapok* 1500—2000 példányban, míg *Az Újság* 1100—1400 példányban jelenik meg. A lakosság sajtóval való ellá-tottsága igen jónak mondható, tudva azt, hogy ekkor átlag 4500 házszám volt Nagy-szalontán, és sokan váradi, kolozsvári vagy brassói lapokat is járattak. — *Az Újság* első főszerkesztője Kibédi Sándor, akit Mezey Andor, Simon Endre, Serényi József követ, majd 1935 és 1940 között Reményi Sándor. A lap utolsó száma 1944. IX. 26-án jelent meg. — 1937-ben indul s egy esztendeig létezik a *Románia* című ro-mán nyelvű hetilap, amely Iorga pártjának vonalát követi. Főszerkesztője Borcea Onosifor polgármester. — A felszabadulás után 1944 őztől 1947-ig még tanúi le-hetünk néhány kísérletnek, amelyek a korábbi keretet kívánták szocialista tarta-lommal kitölteni. A nyomdászok kezükbe veszik a sajtót, és a *Szabadság* című napilapot jelentetik meg. Rövid életű próbálkozásuk helyébe a hazatért Reményi Sándor lapja, a *Népszabadság* lép, amely kihagyásokkal ugyan, de 1947. II. 1-ig je-lenik meg. — Az 1947—1948-as években még egy átmeneti megoldásnak lehetünk tanúi. A nagyváradi *Új Élet*, majd a szociáldemokrata *Népakarát* 4. oldalát fehéren hagyja, s erre nyomják helyben a Reményi Sándor, illetve a Szemes Gyula szer-kesztette szalontai anyagot. Ezzel a kísérlettel még a kolozsvári *Világosság*nál is találkozunk. — A világszerte tapasztalható sajtókonzentráció, mint ismeretes, ná-lunk is a kis, helyi jellegű lapok megszűnéséhez vezetett. A sajtó iránti érdek-lődés viszont annál inkább fokozódott. 1971-ben Nagyszalontán és környékén az elő-fizetők száma így oszlik meg: napilapokra 5500, ifjúsági sajtóra 777, hetilapokra és folyóiratokra 963. Ez összesítve 7240, s e számhcz még sok száz gyermekűjság, szaklap, sportűjság és külföldi sajtótermék járul. Olyan információs gazdagság ez, amelyre a felszabadulás előtti évtizedekben senki sem számíthatott.

*

GYENGE SÁMUEL nyugdíjas (Piski). — Ez év februárjában helyeztek nyugdíj-állományba, s a hivatali lakásom feladása után igen lekötött az új lakás beren-dezése, az átköltözés; így legutóbb még csak márciusi számukat olvastam el, amely-ben sok értékes közleményt találtam (általában a műemlékekről, az erdélyi román fatemplomokról, a „házsongárdi panteonról“, Torma Zsófia tudománytörténeti ér-dekességű levelezéséről stb.). Engedjék meg, hogy két részletkérdésre felhívjam a figyelmüket. Márciusi számuk 384. oldalán — itt hiányzik az egyebütt mindenhol feltüntetett oldalszám! — alulról a második bekezdésben ez áll: „Szenczi Molnár Albertnek (1574—1639) kopjafával jelölt, feltételezett sírhelye“; viszont a műmellék-leten is reprodukált kopjafán az 1574—1634 évszámok állnak. Természetesen az utóbbi helyes. — Bodor Andrásnak *A könyv az ókorban* című értékes tanulmá-nyában többször is előfordul ez a szó: „keresztény“. Függetlenül az egyes fele-keztetekre jellemző szóhasználatról, tudományos szövegben, azt hiszem, indokol-tabb volna a „keresztény“ alak, hiszen a magyar szó nem a „kereszt“ fogalommal áll kapcsolatban, hanem a görög „krisztianom“-ból jön (tudtommal talán szláv közvetítéssel, a „krisztyanyin“ vagy valamelyik ehhez hasonló szóalakon keresztül).

*

MÁRTON FERENC (Érendred). — A *Korunkban* s más lapokban sokat olvasunk a több száz éves, nagy múltú kollégiumokról, de keveset a hajdani falusi népisko-lákról. Pedig hát nagy embereink jó része a lelkiismeretes öreg néptanítóktól nyerte a bátortást további tanulmányainak folytatására. Miképpen működött ez-előtt 180 évvel egy érmelléki falu — Endréd — iskolája? Milyen viszonyok között, kik és mit tanítottak?

A tanítást állandó alkalmazásban levő pedagógus végezte. Azonban, mivel két

tanítóra volt szükség, második tanerőként egy-két évi időszakra kollégiumból küldött idősebb diákot alkalmaztak. Feljegyzésünk így beszél erről: 1791. április hetedikén rektornak „... az eklésiába a N. Debreceni Collégiumból Márton József 4 esztendő deák...-ot fogadták. Vizont 1793-ban már „... Joannes Rékási a rektor...“ — olvashatjuk a faluban megtalálható iratokban, Bizony nem csobogtak az ügykezelések forrászivei az idő sürgette rendben. 1770—1771 telén, mikor a „Museumban“ (vagyis a múzsák házában, az iskolában) a rossz kemence miatt már „... dideregtek a tanítók...“, csak akkor rakatott Fráter Imre főkurátor kályhát, „... nem nézhetvén az égetetlen vályogból készült és megmelegíthetetlen kemencét, mely miatt négy esztendeig szenvedtek hideget a tanítók“. Hogyan tördtek az általános oktatással? Fényt derít erre az 1771. I. 14-én kelt és bejegyzett felsóhatósági rendelet: „... sok helyen az oskolamesterek oly hidegek, hogy az árvákat nem akarják ingyen tanítani...“ Arrébb viszont azt olvassuk, hogy erre „magokat kötelezettnek lenni tudják...“ Az akkori nehéz körülményeket tekintve eredmény, hogy minden gyermek tanítására kiterjedt a figyelem. Sőt, a számadási könyvekben adományok szerepelnek más helységekből működő, szükségben élő iskolák segélyezésére is.

Milyen volt a felszerelése egy falusi iskolának 1775-ben, arról ez év április huszonhetedikén kelt leírásból következtethetünk: „... vett az oskolának a nemes Eklésia: 1 csengőt, egy Hübner históriáját (nagyobbrészt bibliai történetek), zászlót, dezsát, katedrát, feketetáblát. Dobot vettek maguk a gyerekek.“

Megtaláltam a tanítók fizetésére vonatkozó feljegyzést: az 1768. és 1783. évek-ből. A díjazás milyenségén túl következtethetünk az osztályok számára is, s arra, hogy több évfolyam tanult együtt, a lányokat a fiúktól külön választva oktatták. Sőt a díjlevélben szereplő megjelölésekből némileg még a tananyagról is értesülést nyerünk. 1783-ban a lánytanító fizetését így jelölik meg: „1) ábécésektől 24 dénár, 2) sillabizálótól 40 dénár, 3) olvasóktól 91, 4) azoktól, akik feladva tanulnak 101, 5) Bibliát, vagy Hübner olvasóktól 204 dénár, 6) Sabbatálé (ünnepi járulék) 1 véka árpa, zab vagy csöstengeri, 7) minden lánytól 1 véka búza, 8) ismét egy szekér tűzifa, 9) a nemes eklésiától 24 köből búza.“ (1. köből: 95—100 kg.)

A direktornak, aki a fiúkat tanította, több volt a fizetése. Érdekes, hogy az ő díjazását megjelölő irat a gyermekek csoportjait még 1768-ban a következőképpen jelöli meg: „1) ábécések, 2) deklinisták, 3) conjugisták, 4) grammatisták és 5) syntaxisták.“

Öt osztály, illetve öt csoport működött tehát az akkori falusi iskolákban. Mivel a lányok és fiúk külön tanultak, egy-egy tanítónak öt osztályt kellett egy teremben, együtt tanítania. A kezdők az ábécé betűit tanulták. A második évben sillabizáiba (a betűket előbb elsorolták, s utána próbálták egybeolvasni) tanultak, és a névragozással foglalkoztak. Majd a harmadik évben sillabizálás nélkül olvastak, és ígét ragoztak. Negyedik évben könyv nélkül el kellett mondaniuk, amit olvastak, és nyelvtant tanultak. Ötödik évben önálló mondat szerkesztéssel, vagyis beszéd- és értelemgyakorlatokkal zárták tanulmányaikat.

*

Dr. MULLER ALAJOS (Kiel-Kronshagen, NSZK). — Folyóiratuk 1971. májusi számában, amelyhez késve jutottam, találtam a 718. oldalon egy képet, Kabay Béla felvételét, a „Csiki pávás“-t, ami valószínűleg faliszőnyeg vagy futó. Tudom, hogy a székelly hímzés több színnel dolgozik, s ezért nem tudom pontosan magam elé varázsolni, de ha lenvászon alapon piros hímzéssel képzelem magam elé, úgy látom, mintha Kalotaszegen készült volna. S ezzel máris megtaláltam a hidat ahhoz a kelet-karéliai nénihez, akitől tavaly ősszel Helsinkiben a piacon vettem egy finn faliszőnyegét. Mellékelek két képet róla (a képeket lásd az 1503. lapon. — *A szerk.*), amelyek jobbák is lehetnek volna, de színes diapozitívról másoltattam át őket. Maga a szőnyeg furcsa technikával készült; gyapjából szőtték, részben fekete, részben piros (a fekete alapon a piros képezi a madarat, a másik oldalon fordítva, de mindkét oldal pozitív). Ha érdemesnek találják, mutassák meg ezt a távoli kapcsolatokra utaló „Karéliai pávás“-t Bandi Dezsó úrnak is. — Együttal értesítem önöket, hogy folyóiratukat ez év áprilisától rendszeresen megkapom a sajtóterjesztő cégtől.

VENCZEL ANDRÁS vegyészmérnök (Temesvár). — Kérem szépen önöket, hogy ha nem tartják is költői munkának, közöljék folyóiratukban a mellékelt verset, amelyet nagybátyám, Venczel József emlékére írtam. Gondolom, önök is úgy ismerték őt, mint én (erről meg is győzött emlékező cikkük), s ezért nem fog nehezükre esni eleget tenni kérésemnek. — „Csúcsok, / örökfehér csúcsok! / Por-szem sem vagyok, ha rátok gondolok, / s ha látlak, / amint felhők felett szik-rázó bátorsággal álltok, / térdemre roskadok. / / Térdel az erdő, / a dombok, / a felhő: / lelketek sugarában / bennünk is lélek nő; / a föld piszka hozzátok fel nem ér. / / Kőszikla hitetek: / isteni erőtök. / Szemetek fényétől / az ég nyila meghátrál, / s a földön / kristálytisza forrást / csak lábatoknál talál / a szom-jazó.“

